

Hea 7. klassi õpilane!

Hoiad käes oma uut eesti keele õpikut, mille pealkiri on „Peegel”. Soovisime uut õpikut luues, et sellest saaks mõnus nüüdisaegne kooliraamat, millest on hea ja huvitav õppida isegi siis, kui mõni teema keerukas või veidi igavgi tundub. Loodame, et õpiku teemad ja ülesanded aitavad sul luua oma teadmistest selge pildi: kuidas mõistad loetut ja oskad oma mõtteid nii suuliselt kui ka kirjalikult edasi anda. Oma teadmisi ja võimeid hinnates oskad ehk märgata, millele peaksid senisest enam tähelepanu pöörama ning missuguseid oskusi arendama. Soovime, et see raamat aitaks sul õppida end veel paremini ja ladusamalt väljendama, sest just keelekasutus on üks inimese isiksuse ja eripära peegeldajaid.

Soovime sulle põnevaid emakeeletunde ja mõnusat teadmisterohket uut kooliaastat!

Autorid

1

Selles peatükis

- vaatame, mille poolest erinevad kirjalik ja suuline tekst;
- liigitame tekste erisugustel alustel;
- tuletame meelde, kuidas sõnu liigitada;
- uurime, kuidas eri liiki sõnad muutuvad;
- tuletame meelde, mis on käänded;
- uurime homonüüme.

1.1

Tekstide liigid.

Suuline ja kirjalik tekst

Me elame tekstide keskel, puutume iga päev erinevates olukordades kokku eri liiki tekstidega: loeme ilukirjandust, hangime informatsiooni teatmeteostest, sirvime internetis uudiseid, loeme ajalehtedest ja ajakirjadest artikleid, kohtame mitmel pool reklaamtekste jne.

Harjutus 1

Loetlege klassis mõne minuti jooksul võimalikult palju erisuguseid tekste, millega olete kokku puutunud viimase ööpäeva jooksul (õpikutekstid, info toodete pakenditel jne).

Sõnal *tekst* on mitu tähendust. Kui kitsamas tähenduses mõtleme teksti puhul rääkides või kirjutades kasutatavaid sõnu, väljendeid ja lauseid, siis laiemas tähenduses võib tekstiks lugeda ka skeeme, tabeleid ja jooniseid, fotosid ja illustratsioone, liiklusmärke, samuti žeste, mida kasutame, muusikat jms. Kõik need nimetatud tekstid jutustavad meile midagi ning annavad edasi informatsiooni. Kuidas me neid tekste vastu võtame, tõlgendame ja mõistame, sõltub mitmesugustest asjaoludest.

Harjutus 2

Kuulake klassis üht (klassikalist) muusikapala. Püüa sõnadesse panna see lugu, mida sina kuulsid, üles kirjutada kuulatud pala sõnum. Võrrelge kirjutatud tekste.

Harjutus 3

Uuri üht viimase nädala ajalehte, sealseid artikleid ja neid illustreerivaid pilte. Mida sa neist piltidest arvad? Missugune pilt on sinu meelest kõige paremini õnnestunud? Põhjenda oma arvamust. Arutage klassis, kui oluline on esitada artikli kõrval hea pilt ning missugused ülesanded võivad olla pildil teksti juures.

Sõnalisi tekste saab liigitada väga erinevatel alustel. Näiteks saab neid jagada põhitüübi järgi jutustavateks, kirjeldavateks ja arutlevateks. Lähtuvalt suhtlusolukorrast jagunevad tekstid suulisteks ja kirjalikeks. Olenevalt teksti eesmärgist saab tekste aga liigitada ilukirjanduslikeks, ajakirjanduslikeks ja teaduslikeks. Kõigist neist tekstiliikidest tuleb õpiku edasistes peatükkides rohkem juttu. Siinkohal vaatleme lähemalt suulist ja kirjalikku teksti.

Suuline ja kirjalik tekst on keele kaks kasutusvaldkonda, millel on ka erisugused tunnused. Näiteks mitmed nüansid, mis on omased suulisele kõnele, ei ole kohased kirjalikus tekstis.

SUULISE JA KIRJALIKU TEKSTI ERINEVUSED

SUULINE TEKST

Vestluspartnerid on koos, kõne on spontaanne, sõltub konkreetsest suhtlusolukorrast, vestluspartneri reageeringust jms. Tagasisidet saab kõneleja kohe.

Kasutatakse mitmesuguseid stiilielemente läbiseigi, nt slängi, kõnekeelseid ja piltlikke väljendeid.

Laused lühenenud, palju kasutatakse lihtlauseid – tekst peab olema kuulamisel kohe mõistetav.

Tekstis on mõttepause, mida täiendatakse sageli parasiitsõnadega (*nagu, vaata*), kordustega, mingite pikkade häälikutega (*mm, ee*).

KIRJALIK TEKST

Tavaliselt asuvad teksti lugeja ja kirjutaja teineteisest eemal ja vahetult kokku ei puutu. Teksti kirjutaja saab oma tekstile tagasisidet hiljem.

Üldjuhul stiililiselt ühtne, ei ole sobilik kasutada kõnekeelseid väljendeid.

Laused pikemad, nende ülesehitus on läbi mõeldud, kasutatakse pigem liitlauseid. Vajaduse korral saab lauseid nende paremaks mõistmiseks ka mitu korda lugeda.

Tekstis ei ole pausid nähtavad isegi siis, kui kirjutajal on olnud mõtte sõnastamisega raskusi.

Dialog – kahekõne. Dialog on draama- ehk näitekirjanduse põhikomponent. Proosakirjanduses kasutatakse seda ka tegelaste kõne edasiandmiseks.

- Kirjalik tekst on monoloogiline, suuline üldjuhul dialoogiline. Mida tähendavad mõisted *dialog* ja *monoloog*?
- Arutage klassis, missuguse suhtlusliigi alla paigutaksite keelevariandi, mida kasutate sõpradega MSNis või meilitsi suheldes. Miks? Mille poolest erineb sealne suhtluskeel tavapärasest kirjalikust tekstist?

Harjutus 4

Jälgi ühel õhtul televisioonist inimeste suulist keelekasutust (saatejuhid, intervjuueeritavad, saadete külalised jne). Missuguseid parasiitsõnu kasutati? Missuguseid suulisele kõnele iseloomulikke jooni märkasid?

Harjutus 5

Lugege läbi lühiuudis ja kirjutage samal teemal e-kiri. Üks pinginaabritest kirjutab e-kirja klassijuhatajale, kellele selgitab huvitavat ideed ning teeb ettepaneku klassi esindusega talgutel osaleda.

Teine pinginaaber kirjutab kirja sõbrale ja tutvustab talle puude istutamise ideed ning teeb ettepaneku talgutel osaleda. Võrrelge erinevatele adressaatidele kirjutatud e-kirju. Mille poolest need erinevad? Miks?

Keskkonnaamet kutsub metsa istutama

Üle-eestilise metsanädala raames korraldab keskkonnaameti Viru regiooni 9. mail metsaistutustalgud.

Buss talgutele väljub 9. mail kell 10 Rakverest Aqva veekeskuse eest, sõidetakse Kärsa külla Väike-Maarja vallas.

Lisaks metsaistutamisele saavad osalejad kuulata keskkonnaameti metsanduse spetsialisti Teet Paju praktilisi nõuandeid metsa istutamise ja hooldamise ning keskkonnakaitse kohta.

Metsaomanik Raul Vahter tutvustab ümbruskonna metsi.

Talgulistele pakutakse suppi, pirukaid ja teed. Vajalikud töövahendid on kohapeal olemas. Üritus on kõigile osalejatele tasuta, kuid kindlasti on vajalik eelnev registreerimine.

(toimetaja Andres Pulver, www.24tundi.ee)

Suulises kõnes kasutatakse sageli **slängi**.

Harjutus 6

Slängisõnaraamatust leiad poisi kohta muuhulgas sõnad *kutt, sepp, tüüp, sell, mees*; tüdruku kohta sõnad *eit, plika, näkk, tots, mann*.

Missugused nendest sõnadest on aegunud, missuguseid kasutatakse ka praegusaja noorte slängis? Võimaluse korral vaata internetist (portaal.eki.ee/dict/slang), missugune tähendusvarjund on nendel sõnadel.

Koosta loend sõnadest, mida tänapäeval poisi ja tüdruku kohta kasutatakse. Tehke klassis kokkuvõte: valige viis kõige tavalisemat sõna tüdruku ja viis poisi kohta ning arutage, missuguse tähendusvarjundiga on üks või teine sõna.

Harjutus 7

Kirjuta lühijutt koolielust, kasutades kõnekeelseid ja slängiväljendeid. Alustada võid näiteks nii:

Vahetas tulime mõttele teha õpsile süüpraisi. Panime ühe tšiki klassiuksele õpse ja nohkareid tšekkama.

Släng – mingile inimrühmale (õpilased, üliõpilased, arstid, sõjaväelased jne) omane kõnepruuk. Släng erineb ühiskeelest peamiselt sõnavara poolest. Släng muutub väga kiiresti.

KORDAME!

1. Miks võib pidada tekstiks ka liiklusemärgi, muusikapala või tummfilmi?
2. Loetle tunnuseid, mille poolest erinevad suuline ja kirjalik tekst.
3. Miks võib nimetada tekstiks tabelleid, jooniseid, skeeme? Miks on mõnikord kasulikum esitada andmeid pigem tabelite ja skeemidena kui pika jutuna?
4. Mis on släng? Kes kasutavad oma kõnes slängi?

1.2

Sõnaliigid. Sõnaliikide ülesanded

Sõnad on keele tähtsaimad ühikud. Nad tähendavad midagi ja neist saab moodustada sõnaühendeid, lauseid, tekstilõike ja pikemaid terviktekste.

Sõnadel on erisugused ülesanded. Osa nimetab asju, osa kujutab omadusi, osa tähistab tegevusi. Mõni sõna käitub teiste asendajana, mõni seob mõisteid. Keeleõpetuses liigitatakse sõnu nende muutumise ja tähenduse järgi.

SÕNALIIGID		
MUUTMISVIISI JÄRGI	TÄHENDUSE JÄRGI	NÄIDE
Käändsõnad 14 käänet ainsuses ja mitmuses	1) nimisõnad 2) omadussõnad 3) arvsõnad põhiarvsõnad järgarvsõnad 4) asesõnad	<i>koer, tuul, pilt puhas, sinine, ilus neli, neljas neli, kaksikümend neljas, kahekümnes mina, see, missugune</i>
Pöörd sõnad ainsuses 3 ja mitmuses 3 pööret	tegusõnad	<i>hüppama, jooksmas, kuduma, õppima, leppima</i>
Muutumatud sõnad ei kääntu ega pöördü	1) määrsõnad 2) kaassõnad 3) sidesõnad 4) hüüdsõnad	<i>kaua, hiljuti, kahekesi (minu) vastu, pärast (kooli) ja, ning, et, või oi, ahah, ehee, hurraa, ohoo</i>

Arutage klassis,

- mida väljendavad eri liiki sõnad;
- missugustele küsimustele vastavad käändsõnad, missugustele pöörd sõnad;
- missugustes tekstides on rohkem omadussõnu, missugustes tegusõnu.

Igas tekstis on enamasti esindatud kõik sõnaliigid.

omadussõna

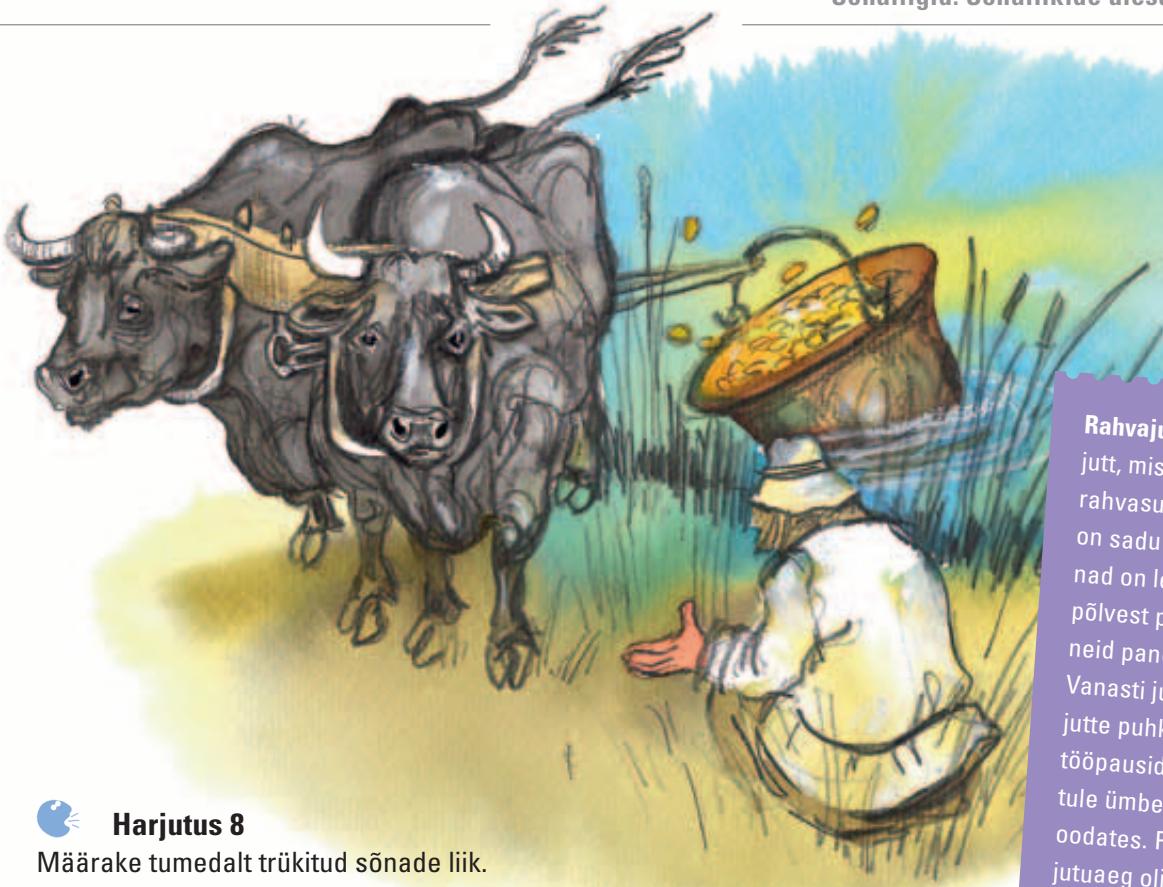
arvsõna muutumatu sõna: kaassõna nimisõna muutumatu sõna: määrsõna

tegusõna

muutumatu sõna: sidesõna asesõna

Esimese aastatuhande lõpp oli **tunnistajaks** Islandi viikingite **imetlusväärsetele** retkedele Atlanti ookeanis. Alates aastast 1000 sai läänepoolsest läbipääsust laevatee, mida mööda Gröönimaa kõrgepardalised laevad **korrapäraselt** sõitsid. **Viissada** aastat **enne** Kolumbust, Ameerika ametlikku avastajat, astusid Idaasulast, Lääneasulast **ja** Gardarist teele läinud mehed uue kontinendi pinnale, millele hiljem **anti** nimeks Ameerika, mida aga **nemad** Vinlandiks kutsusid.

(Jean Ollivier „Viikingite avastusretk“, prantsuse keelest tõlkinud Silvia Kadari)

Rahvajutt – pärimuslik jutt, mis on levinud rahvasuus. Rahvajutud on sadu aastaid vanad, nad on levinud suuliselt põlvest põlve. Kirja hakati neid panema 19. sajandil. Vanasti jutustati rahvajutte puhkehetkedel ja tööpausidel: karjas, õitsitule ümber, veskil järke oodates. Peamine tubane jutuaeg oli videviku ajal.

Harjutus 8

Määrake tumedalt trükitud sõnade liik.

Vaskkatel jõesügavuses

Eesti rahvajutt

Jädivere **endise** postimaja **juures on** suur **vaskkatel** jões. Ei **noh**, päris **tõesti** ikka!

Kui keegi **seada** kätte tahab **saada**, peab **võtma kolm** toorest köit **ja kaks** musta härga, viskama **nad jökke** ning ootama, **kuni** härjad **katla** välja veavad.

Kord katsunud **keegi**. **Juba tulnudki** katel nähtavale. **Seal** kuulnud mingit **häält**, mis käskinud

poole vaestele anda, kuid **tõstja** vastanud: „Kust **ma** saa kedagi **anda**.”

Nii katkenud kohe **kõied** ning **katel** langenud **tagasi** jökke. Päris tõesti kohe! **Ase praegugi** veel näha, **seada** ei saa ju keegi **ometi salata**. Ja kui **lähed sinna** kohta **jökke** ujuma, kus katel on, **siis** upud kohe, **sest** seal on **nii sügav**.

(Mare Kalda „Rahapajaraamat“)

- Uuri, missugused on rahvajutu liigid.

Harjutus 9

Moodusta skeemile vastavad laused: K – käändsõna, P – pöörsõna, M – muutumatu sõna.

Näidis. *Rahvajutt* (K) *pajatab* (P) *suurest* (K) *vaskkatlast* (K).

K + P + K + K.

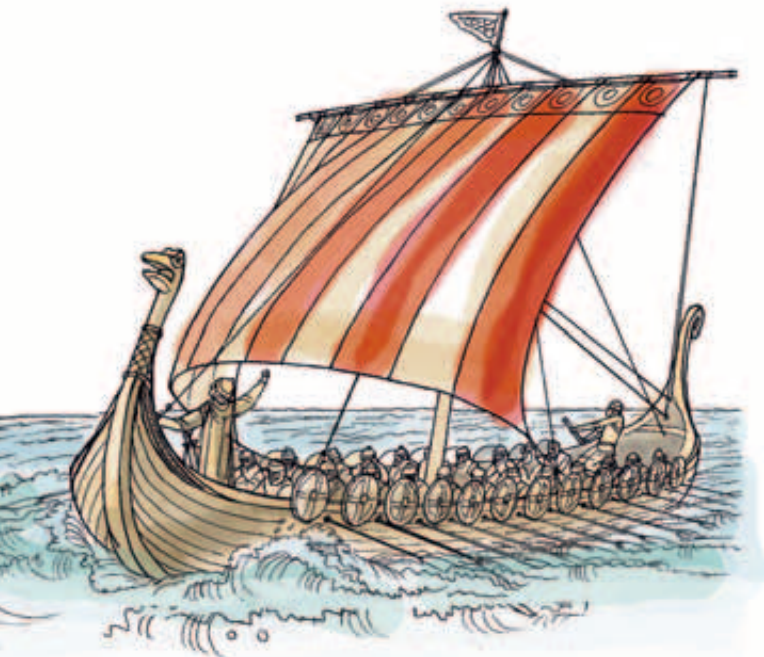
K + K + P + K + K.

K + M + P + K + K.

K + P + K + M + K + P + K.

M + P + K + M + K + K.

K + K + P + K + M.

Mõnikord võib sõna kuuluda kahte sõnaliiki, näiteks sõna *haige* võib olla nii omadussõna (**haige** laps) kui ka nimisõna (**haige** lamas voodis).

Harjutus 10

Määra tumedalt trükitud sõna liik.

Marili **kammis** juukseid. Vanaema vanas **kammis** on piisid õige hõredalt. „**Ajad** on muutunud,” ohkas vanaema. Kas sa **ajad** ikka veel kaksikud segamini? **Kae**, missugune ilus kleit! Mardi vanaemal oli **kae** ja ta pidi operatsioonile minema. Mis sa **teed**? Keedan **teed**. See **viis** haaras mind. **Viis** poissi küpsetasid kooki. Ema **viis** hälli heinamaale. Üks **loll** jõuab rohkem küsida, kui seitse tarka vastata. „Mihkel on ikka **loll** poiss, kui ta niimoodi rumalusi teeb,” mõtiskles Martin. **Seal** ei ole **seal** küll hea olla. Igale halvale **teole** järgneb karistus. Sipelgas vaatas **teole** järele.

Harjutus 11

Kirjuta kolmekesi-reas-tüüpi luuletus. Leppige klassis kokku, mis teemal te tahate luuletust kirjutada. Igas luulereas peab kindlasti olema kolm sõna: omadussõna, nimisõna ja tegusõna. Kui soovid, siis võid veel sõnu lisada.

Näidis. **Mets**

*Puhtas metsas mängiti,
maitsvaid marju korjati.
Värsket õhku hingati,
armsaid loomi vaadeldi.*

(Tairi, 14 a)

Harjutus 12

Kuidas liigitaksid inimesi? Määra liigitusalus (iga, amet, välimus, sugulus jne) ja nimeta nii palju liike, kui oskad.

Ühe sõnaliigi sõnadest saab moodustada ka teistesse sõnaliikidesse kuuluvaid sõnu, nt *ilu* (nimisõna) → *ilustama* (teigusõna), *ilus* (omadussõna), *ilusti* (määrsõna).

Harjutus 13

Moodusta nendest sõnadest nii palju uusi sõnu, kui oskad. Mis liiki sõnad moodustasid?

Näidis. *elu* (N) – *eluline* (O), *elulisus* (N), *elustama* (T), *elukas* (N), *elund* (N), *elunema* (T), *elutu* (O)

õnn, halb, hea, aeg, laps, loom, kala, raha, suur, pikk, auto, lai, muna

KORDAME!

1. Missugustesse liikidesse saab sõnu jaotada?
2. Mis ülesanded on nimisõnal, omadussõnal, arvsõnal, tegusõnal?
3. Mille poolest erinevad muutumatud sõnad käändsõnadest ja pöörd sõnadest?